

Внутрішньомовленнєва діяльність як основа розвитку діалогічного мислення у майбутніх психологів

У статті розкрито роль внутрішньомовленнєвої діяльності в розвитку діалогічного спілкування та мислення у майбутніх психологів. Мислення в діалогічному спілкуванні виступає важливою основою пізнання партнера спілкування, розробкою контексту змісту спілкування, розвитку уявлень про образ думок іншої людини, стилю її мислення, на пряму думок суб'єкта. Мислення в діалогічному спілкуванні включено в структуру впливу на іншу людину чи потенціального клієнта в умовах взаємодії та взаєморозуміння, тому без мислення не може існувати діалогічне спілкування, узагальнення інформації та знань.

Ключові слова: розвиток внутрішньомовлення, культурологічно орієнтований навчальний діалог, діалогічна стратегія навчання, професійне становлення майбутнього психолога, діалогічне спілкування, діалогічне мислення.

В статье раскрыта роль внутреннеречевой деятельности в развитии диалогического общения и мышления у будущих студентов. Мышление в диалогическом общении выступает важной основой познания партнера общения, разработкой контекста содержания общения, развития представлений об образе мыслей другого человека, стиля его мышления, образа мыслей субъекта. Мышление в диалогическом общении включено в структуру управления другого человека или потенциального клиента в условиях взаимодействия и взаимопонимания, поэтому без мышления не может существовать диалогическое общение, обобщения информации и знаний.

Ключевые слова: развитие внутренней речи, культурологически ориентированный учебный диалог, диалогическая стратегия обучения, профессиональное становление психолога, диалогическое общение, диалогическое мышление.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства, освіти та науки в Україні чітко визначені орієнтири входження в освітній та науковий простір Європи, здійснюється модернізація освітньої діяльності в контексті Європейських вимог. По-новому необхідно осмислити проблеми психології на сучасному етапі суспільства: співробітництво, партнерство, лідерство, вміння брати на себе відповідальність, адекватно оцінювати

свої можливості, здібності, якості особистості. Особливі вимоги ставляться до педагогів, психологів, які навчають підростаюче покоління, формують особистість, тобто готують фахівців-психологів, які повинні володіти такими якостями особистості, як товариськість, терплячість, чуттєвість до чужого болю, емпатійність, відкритість, естетичність та етичність в спілкуванні з клієнтами, вміння дивитися на іншу людину, як на особистість, бачити її індивідуальність, психічний стан, емоційно-вольові та інтелектуальні прояви, розуміти їх.

Всі ці психічні якості входять в структуру професійного самовизначення майбутнього психолога. Вже на перших курсах необхідно сформувані в певних рівнях розвитку ці властивості, що характеризують професійне становлення особистості психолога, серед яких важливе місце займають навички спілкування, вміння мислити, висловлювати свою думку.

Більшість авторів, що вивчають проблему спілкування, взаємодії людей, в тому числі і спілкування викладачів і майбутніх психологів в процесі навчання, питання відображення людини людиною відмічають наявність в цій структурі емоційного та інтелектуального, когнітивного компонентів. Це психологи О.О. Бодальов, Г. Андрєєва, С.Д. Максименко, В.В. Рибалко [1, 3, 9, 10], які вказують на необхідність розвитку у майбутніх психологів психологічної культури спілкування, мовлення, мислення. Як відмічав М.М. Бахтін "...життя по своїй природі діалогічне, жити значить брати участь в діалозі: питати, слухати, відповідати, думати, згоджуватись чи ні. Кожна думка вливається в незавершений діалог. Діалог повинен бути охоплений у динаміці єдності і "розрізненості" свого руху, початку, етичних, естетичних, логічних вимог. Пусковий механізм діалогу – питання, а кожна відповідь веде за собою все нові і нові питання. Таким чином, діалог спонукає морально розвинену особистість невпинно шукати, знаходити, створювати заново смисли людського буття в очах його співбесідника" [2].

Актуальність проблеми полягає в тому, щоб вивчити особливості впливу внутрішньої мовленнєвої діяльності на розвиток у майбутнього психолога діалогічно-культурологічно орієнтованого спілкування в професійному його становленні, дослідити особливості розвитку психологічної культури мислення, мовлення, спілкування.

Аналіз психологічних досліджень. Мислення в діалогічному спілкуванні виступає важливою основою пізнання партнера спілкування, розробки контексту змісту спілкування, розвитку

уявлень про образ думок іншої людини, стилю її мислення, на пряму думок суб'єкта. Мислення в діалогічному спілкуванні включено в структуру впливу на іншу людину чи потенціально-го клієнта в умовах взаємодії та взаєморозуміння, тому без мислення не може існувати діалогічне спілкування, узагальнення інформації та знань.

Поряд з емоційною оцінкою один одного в діалозі існує раціональна, когнітивна оцінка один одного, бо когнітивний компонент діалогічного спілкування включає систему знань майбутнього психолога про викладача, його особистісні якості для визначення стереотипів та демонстрації певних якостей в системі відношень у професійному становленні фахівця.

Як відомо, в процесі спілкування здійснюється міжособове пізнання.

Як відмічають С.Д. Максименко, В.В. Рибалко [9, 10], що призначення пізнавальної діяльності свідомості як більш вірного розуміння об'єкта пов'язано з інтелектуальним компонентом спілкування, а почуття – оцінюють його, виражають відношення до людини. Таке відношення потребує від викладачів та майбутніх психологів знання особливостей “соціальної перцепції” в професійному становленні фахівця.

Проблема внутрішнього діалогу пов'язана з типом особистості, який ми виділили в констатувальному експерименті: пояснювальний тип особистості майбутнього психолога, що характеризувався глибоким самоаналізом своїх особистісних якостей і глибоким, продуманим внутрішнім діалогом з наступним зовнішнім мовленнєвим висловлюванням з використанням лексико-граматичних, синтаксичних та інтонаційних засобів в діалогічному спілкуванні в усіх системах: «викладач-майбутній психолог», «майбутній психолог-майбутній психолог», «майбутній психолог-клієнт»; констатувальний тип особистості, що характеризувався лише констатацією своїх психічних якостей без глибокого аналізу, поверховим рівнем побудови діалогічного спілкування, невмінням використання лексико-граматичних, синтаксичних і інтонаційних засобів, майже відсутністю внутрішнього діалогу, невмінням аналізувати свої психічні якості і поведінку, завищеною самооцінкою; змішаний тип особистості, що характеризувався низьким рівнем аналізу психічних якостей, діалогічного спілкування, поверховим використанням лексико-граматичних, синтаксичних та інтонаційних засобів, що характеризують ступінь розвитку культури діалогу і культури поведінки, майже відсутністю прояву внутрішнього діалогу.

Так, перш ніж перейти до методу діалогічного тренінгу на першому етапі формувального експерименту проводилася робота з майбутніми психологами із розвитку внутрішнього діалогу, критичного самовідношення до свого мовлення, мовленнєвих висловлювань, діалогічного спілкування.

Основні показники особистісного внутрішнього і зовнішнього діалогу – це формулювання мовленнєвих висловлювань в діалозі, їх логіка, послідовність, лексико-граматичне, синтаксичне та інтонаційне оформлення, моральна саморегуляція поведінки, самовідношення, самовиховання, культура спілкування, діалогу, поведінка. Така цілісність системи взаємозв'язку спілкування і поведінки сприяє професійному становленню особистості майбутнього психолога, його розвитку.

В результаті розвитку зв'язків між мовленнєвими сигналами в мисленні та, висловлюваннями створюється новий рівень діалогу, діалогічного спілкування, який характеризується культурою мовлення, мислення. Як відмічає Т.М. Ушакова [12], люди діалогічно спілкуються тоді, коли у них є щось спільне. Таким спільним ланцюжком в мовленнєвому спілкуванні є вербальна сітка, інакше кажучи природна матриця мовленнєвого досвіду і виникаюча на її основі в процесі мовленнєвого спілкування мозаїка активності людини, тобто її поведінки. В результаті мовленнєвого висловлювання людина, що говорить, передає людині, яка слухає, патерн активності, що збуджує аналогічний патерн активності в поведінці іншого. А цей момент дуже важливий в нашому дослідженні. Вивчення структурно-функціональної організації внутрішньомовленнєвого ланцюжка в мовленнєвому висловлюванні, яке опосередковане мисленням, пов'язано з вивченням семантики діалогу, його культури побудови і відображення в культурі поведінки майбутнього психолога як фахівця, його професійного становлення [12].

Так, О.М. Леонт'єв [7] відмічає, що психологічна і лінгвістична структура речень ідентичні, а структура речень в діалозі визначається в лінгвістиці набором граматичних, лексико-синтаксичних правил, необхідних для культури діалогу. Відповідно, необхідні і поведінкові дії, що здійснюються людьми в процесі діалогу, в спілкуванні, в процесі взаємодії.

Отже, взаємозв'язок мислення, мовлення і поведінки підтверджується дослідженнями психологів вітчизняного і зарубіжного спрямування.

Виклад основного матеріалу. На етапі формуючого експерименту застосовувалось діалогічне спілкування в процесі проведення групових дискусій, ділових ігор.

Проаналізуємо хід групової дискусії:

– організаційно-психологічна модель діалогічної групової дискусії основна мета якої – досягнення єдиного групового рішення в процесі діалогічної стратегії спілкування. Основні параметри проведення групової дискусії:

а) особистісні, які включають мотиваційний компонент, емоційно-інтелектуальний, комунікативний; б) групова взаємодія і взаємовплив в процесі діалогу; в) логічний розвиток теми, вирішення проблеми, доведення її до логічного завершення; г) структурний – підготовка дискусії, набуття навичок її проведення, механізми проведення, аргументації, поведження членів дискусії, обговорення, прийняття рішення.

1. Проблема групової дискусії: «Чи зустрічалась Вам в житті чи літературі ідеальна модель культури діалогічного спілкування особистості», знайти в результаті групової дискусії критерії, показники, що відображають модель ідеальної форми діалогічного спілкування від некультурної форми (не ідеальної). Члени дискусії готуються заздалегідь.

Наведемо приклад спеціального заняття з проблеми розвитку мовлення та мислення в процесі діалогічного спілкування.

Мета заняття – використовуючи текстові матеріали робіт психологів, сприяти розвитку у студентів культури спілкування, мовлення, мислення, культурного розвитку в цілому, оволодіння професією психолога.

В.: Давайте розглянемо проблему культурного розвитку психіки особистості в світлі поглядів вітчизняних та зарубіжних психологів.

С1.: Я розумію культурний розвиток психіки особистості – це, перш за все, соціальний процес.

Наведемо слова Л.С. Виготського [5], де він зазначає: «Історію культурного розвитку психіки дитини необхідно розглядати як процес біологічної еволюції, як живий процес розвитку становлення, боротьбу протилежностей, як зіткнення природного та історичного, примітивного та культурного, органічного та соціального. Тільки в результаті боротьби і пристосування натуральних форм мислення до основних вищих форм створюється і виробляється той звичний для дорослої культурної людини тип мислення, який психологи розглядали як закінчений продукт розвитку і вважали спочатку природним і який генетичне дослідження намагається уявити як результат складного процесу розвитку. Так поступово здійснюється перетворення природних чи натуральних форм поведінки в культурні чи суспільно-історич-

ні. На місце стереотипного, встановленого розвитку натуральних форм, що нагадує автоматичну зміну форм встає живий процес становлення і розвитку, що протікає в безперервному протиріччі примітивних і культурних форм поведінки. Цей живий процес пристосування, як би ми сказали, по аналогії можна порівняти з живим процесом еволюції організмів чи з історією людства» [7, с. 291].

Так, ми бачимо, що дитина поступово соціалізується і важливим показником цього процесу є розвиток мовлення і вищих психічних функцій на протилежність Ж. Піаже, який індивідуалізацію і соціалізацію дитини пов'язував не з соціальними процесами, а лише з наслідуванням.

В роботі «Історія розвитку вищих психічних функцій» Л.С. Виготський писав: «Вік відкриття свого «Я», оформлення особистості є вік оформлення свідомості та світогляду і в області культурного розвитку вони складають центральні моменти становлення культури людини» [7, с. 327].

С2.: Насправді, коли ми оволодіваємо своєю поведінкою, то наша поведінка обумовлена такими ситуаціями, в яких ми знаходимось і тут важливо правильно оцінити цю ситуацію і свої дії.

Я хочу підкріпити свої слова словами Л.С. Виготського.

Л.С. Виготський зазначає, що основний закон культурної поведінки в тому, що поведінка визначається ситуаціями, реакція викликається стимулами і ключ до оволодіння поведінкою в тому, щоб оволодіти стимулами. Наша культурна поведінка – один з природних процесів – закон стимулу – реакція, оволодіння поведінкою через певні стимули.

Він відзначав: «Намір є типовим процесом оволодіння особистим поведінням через створення певних ситуацій і зв'язків, але виконання його вже зовсім не залежний від волі процес, що протікає автоматично» [48, с. 280]. Отже, можна сказати, що і поведінка і розвиток психічних функцій – мовлення, мислення – визначаються ситуацією, зв'язками, що сприяють переходу у внутрішній план.

Далі Л.С. Виготський продовжує свою думку: «Нерозділеність особистості і світогляду, злитих в одній дії, вказують на перехідну стадію культурного розвитку, соціалізоване мовлення і використання знарядь є моментом, що розщепляє цю стадію. Перші слова мають вказівну функцію». Слід зазначити, що на вказівну функцію перших слів дитини в мовленні вказував і Ж. Піаже.

СЗ.: А ось у Меймана перші слова мають афективно-виразну функцію. Дитина починає впливати на зовнішні предмети через дорослих, прокладається шлях між словами і предметами.

Так, хто з них прав? Ніхто з указаних зарубіжних психологів не пов'язував розвиток мовлення, мислення з соціальною ситуацією, набуванням соціального досвіду, крім Л.С. Виготського. І в цьому ми знову бачимо першоджерело розвитку психіки – від зовнішнього до внутрішнього.

В розвитку культури поведінки я хочу знову звернутись до поглядів Л.С. Виготського. Так, він вважав: «поведінка людини характеризує те, що вона створює штучні сигнальні подразники, це грандіозна сигналістика мовлення і тим самим оволодіває сигнальною діяльністю великих півкуль. Це сигніфікація, тобто створення і використання штучних знаків. За допомогою цих знаків, – як зазначає Л.С. Виготський, – людина сигніфікує свою поведінку і, створюючи її, впливає ззовні, утворює нові зв'язки в мозку, керує своїм тілом і мозком. Соціальне життя, – продовжує Л.С. Виготський, – створює необхідність підкорити поведінку індивіда суспільним вимогам і створює складні сигналізаційні системи – засоби зв'язку, спрямовані і регулюючі утворення умовних зв'язків в мозку людини. Організація вищої нервової діяльності створює необхідну передумову, можливість регуляції поведінки».

В цих словах яскраво виявляється зв'язок соціального розвитку вищих психічних функцій, який розвивав Л.С. Виготський, з вищою нервовою діяльністю мозку, яку розробляв в той час І.П. Павлов. Можна сказати, що Л.С. Виготський будував свою концепцію культурного розвитку психічних функцій саме на фізіологічному вченні І.М. Сеченова і І.П. Павлова. Але на фізіологічних механізмах будував і свою концепцію в подальшому М.І. Жинкін [6]. В подальшому концепцію розвитку мовлення, мислення, інших психічних функцій почали будувати на особистісному та діяльнісному підході, які розроблялись у вітчизняній психології в концепціях С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва, Б.Ф. Ломова [7, 8, 11].

В роботі Л.С. Виготського відмічено: «Основу структури культурних форм поведінки особистості складає опосередкована діяльність, використання зовнішніх знаків як засобу подальшого розвитку поведінки. Виділення функцій, використання знака мають особливо важливе значення в усьому культурному розвитку особистості, розвитку її мовлення та мислення» [5].

Перспектива в історії культурного розвитку людини – це оволодіння особистою поведінкою, але треба відрізнити ступінь розвитку тієї чи іншої функції і ступінь розвитку оволодінням цією функцією. Відомо, яку велику диспропорцію утворює розвиток вищих психічних функцій і нижчих психічних функцій у людини, що має розумову відсталість, не може оволодіти особистими процесами поводження і їх використання.

Отже, розвиток і мовлення, і мислення, за Л.С. Виготським, йде від соціального, зовнішнього, через штучні засоби, стимули, через сигніфікацію.

Так, Л.С. Виготський вважає: «Людина використовує штучні стимули в ситуації, активно впливає на процеси запам'ятовування. Впливає на пам'ять іншого і тим самим на свою пам'ять. Натуральною основою впливу знака на увагу, пам'ять, поведінку є не створення нових шляхів, як знаків уваги, пам'яті, а зміна міжцентральних відношень, каналізація відповідних процесів, що викликані допоміжним рефлексом «що таке?». Першочергова функція мовлення не в тому, що слова мають значення чи утворюються нові відповідні зв'язки, а в тому, що першонавчальне слово є вказівкою, з якої можна вивести всі інші слова. Слова є з самого початку як би виходами, що встановлені на його шляху для набування соціального досвіду» [5].

Так, у Л.С. Виготського все мовлення дитини є соціалізованим і обумовлено соціальною ситуацією, в тому числі і егоцентричне, зовнішнє мовлення, яке поступово інтеріоризується.

Викладач наголошує в діалозі на те, що культурологічний підхід до підготовки психолога-фахівця саме полягає в тому, щоб сформулювати у кожного культуру мислення, мовлення, поведінки, як стержньових чинників професійного становлення психолога, розвитку його професійної самосвідомості.

Особливу роль, як відомо, в діалогічній взаємодії відіграє вміння вислухати співбесідника, ставити йому запитання. З цією метою були проведені наступні навчальні діалоги:

1. Проблема групової дискусії:

– існує думка про те, що будь-яке навчання – це прищеплення людині стандартів, стандартів нашої поведінки, мислення, мовлення, культури спілкування, бачення світу, ставлення до себе і до інших людей. А стандарт, як відомо, вбиває творчість.

– Що ви пропонуєте і яка ваша точка зору?

– Перебороти стандартне мислення, спілкування, поведінку.

– Але перебороти стандарт може тільки той, хто оволодів системою знань, культурою поведінки, здається, утворюється замкнуте коло.

– То все ж таки як стати не стандартною людиною, а творчою, суб'єктивною...

Викладач пропонує студентам викласти свою точку зору, посперечатись, внести корективи, розіграти етюди взаємодії, використовуючи міміку, жести. Лексико-граматичні засоби, вироблення вмінь взаєморозуміння в діалогічному спілкуванні, формування комунікативних вмінь, навичок, здібностей. Розвиток творчої уяви, активності, розвиток внутрішнього діалогу.

2. Проблема групової дискусії:

Як відомо, в шкільному віці мотив культурної поведінки і спілкування полягає в отриманні хорошої оцінки, надалі в старшому віці цей мотив перестає діяти і його потрібно замінити іншим, зробивши його реально діючим. Але який потрібен мотив культурного поведіння і спілкування, виходячи з цього? Психолог О.М. Леонтьєв зазначає [7]:

– Чи не полягає мистецтво психічного розвитку і виховання людини в створенні правильного поєднання усвідомлених і реально діючих мотивів?

– Чи не варто разом з тим в умінні своєчасно надавати більшого значення успішному результату діяльності особистості і цим забезпечити перехід до вищого типу реальних мотивів культурної поведінки і культурного спілкування, які керують життям людини впродовж життя, її професійного становлення.

3. Проблема групової дискусії:

– Існує думка про те, що простота, точність, стислість висловлювання – ось головні умови, яких треба дотримуватись у спілкуванні;

– Чи досить цього?

Якщо при всій точності і ясності сказаного тон вашого спілкування з іншою людиною буде сухий, холодний, то слухаючи вас, людина відчує нудьгу, ваші слова не вплинуть на неї.

– Як же будувати своє мовленнєве висловлювання, свій діалог, щоб вони отримали відгук в душі іншого?

В.: Давайте разом подумаємо про те, як необхідно спілкуватися з іншою людиною, з потенційним клієнтом, щоб в нього не зникло бажання спілкуватися з психологом?

С1.: Я думаю, що психолог повинен виявляти щиру зацікавленість в проблемі клієнта та її вирішенні, виявляти добрий, щирий тон бесіди і, головне, нікуди не поспішати, коли спілку-

єшся з клієнтом чи партнером спілкування. Необхідно переконати клієнта у тому, що його проблема буде вирішена кращим способом. Мені подобається, як в таких ситуаціях поведився З. Фрейд, він терпляче вислуховував клієнта і ніколи не поспішав робити висновки, а залучав самого клієнта до аналізу своєї проблеми і лише тоді разом знаходили відповідь на питання. Отже, клієнт залишався задоволений бесідою, спілкуванням. Так формувався індивідуальний стиль спілкування і поведінки, розвиток внутрішнього продумування майбутнього зовнішнього діалогу.

4. Проблема групової дискусії – діалогу:

– Сучасна молодь вся з якимись викрутасами, їм хочеться обов'язково відрізнятись від старших: і одяг, і манери поводження, спілкування – все неприродне, нарочите.

– А хіба батьки не були такими в молодості?

– Зараз батькам не подобається дикі ритми поп-музики, а дідам колись не подобались фокстрот і гостру полеміку викликав вальс.

– То ж є конфлікт поколінь, чи нема?

– Чому малюк в дитинстві чуйний, добрий, виявляє інтерес до інших, а згодом, підростаючи, втрачає ці цінні якості особистості?

– Тому що всяку особистісну якість треба закріплювати,

– Значить, головне це приклад старших?

– Не тільки, необхідне і особистісне тренування людини в моральних вчинках, культурі поведінки і культурі спілкування.

– Давайте разом подумаємо, які будуть думки з приводу цього?

– Скільки годин на день чи тиждень треба присвячувати самовихованню, саморозвитку культури поведінки, взаємин, спілкування, професійному самовдосконаленню?

– Це повинно здійснюватись щодня, безперервно, вся атмосфера нашого життя, взаємин, психологічний клімат стосунків формують характер, поведінку.

– Але що є головне і що не головне?

– Чи здійсненням є культурні поводження і спілкування постійно, навіть в екстремальних ситуаціях?

Спілкування людей один з одним – надзвичайно складний і тонкий процес, який вимагає певного розвитку особистісних якостей, мислення, мовлення, культури поведінки.

Неефективність у спілкуванні може бути пов'язана з повною або частковою відсутністю того або іншого комунікативного

вміння, наприклад, уміння орієнтуватися й поводитися в конкретній ситуації.

Може бути викликана недоліком самоконтролю, наприклад, через невміння впоратися з імпульсивністю, агресією й т.д. Кожний з нас навчається йому впродовж свого життя, здобуває досвід, що часто будується на помилках і розчаруваннях. Чи можна навчити спілкуватися, не використовуючи для цього тільки свій реальний досвід. Так, і зробити можна це за допомогою гри. Гра – це модель життєвої ситуації, зокрема спілкування, у процесі якої людина здобуває певний досвід.

Крім того, роблячи помилки в штучній ситуації спілкування, людина не відчуває тієї відповідальності, що у реальному житті неминуча. Це дає можливість більше пробувати, проявляти творчість, шукати ефективніші форми взаємодії один з одним і не боятися «поразки».

Тренінг поза заняттями був спрямований на розвиток комунікативних вмінь і здібностей: вести діалог, аналізувати думки співбесідника, знаходити спільне, брати міні-інтерв'ю, ставити питання, робити аналіз відповідей, висновки.

Виходячи з результатів проведеного формувального дослідження можна виділити такі основні етапи професійного становлення студентів майбутніх психологів в процесі культурологічно орієнтованого навчального діалогу:

- перший етап – накопичення системи знань про хід діалогічного спілкування, усвідомлення його значимості, психологічна внутрішня підготовка до діалогу, накопичення психологічної інформації, розвиток внутрішнього мовлення, діалогічного мислення;
- другий етап – розвиток комунікативних здібностей, когнітивних та особистісних якостей, що лежать в основі розвитку культури спілкування, мислення, мовлення, взаємодії.

Комунікативна активність в діалозі розглядалась як рівень розвитку мислительної активності, комунікабельності, бажання активно висловити свою думку в діалозі на занятті. Інтенсивність діалогу розглядалась як кількість виступів студента в діалозі, частота висловлювань в діалозі, кількість речень висловлених студентом упродовж діалогу на занятті. Студенти виявили більшу інформаційну та мовленнєву готовність до творчого діалогу, вміли передбачити хід діалогу, виявили вищі рівні культури мовлення, мислення, рівні сформованості індивідуальних якостей.

Аналіз результатів показав підвищення рівнів комунікативної активності в умовах культурологічно орієнтованого навчального та тренінгового діалогу, підвищення інтенсивності діалогу від 2,0 до 8,4 одиниць на п'ятому курсі, а також загальної кількості мовленнєвих висловлювань кожного учасника діалогу, зменшення кількості пасивних учасників діалогу. Отже, спеціальна система діалогічних занять з обговоренням психологічних проблем, розвиток вмінь та навичок внутрішньомовленнєвих промовлянь та зовнішніх висловлювань в діалозі впливають на загальний особистісний та мовленнєвий та мислительний розвиток, а тим самим і на професійний розвиток майбутнього психолога-фахівця, його психологічної культури професійного становлення, свідомість та самосвідомість.

Таблиця 1

Комунікативна активність майбутніх психологів в процесі навчальних діалогів (середні показники)

Курс навчання	Комунікативна активність	Інтенсивність діалогу	Загальне число мовленнєвих висловлювань	Число пасивних учасників діалогу
II курс	3,5	2,0	2,5	3
III курс	5,5	3,5	3,7	2
IV курс	6,5	4,6	5,8	-
V курс	7,5	8,4	12,4	-

Під час формувального експерименту використовувався цикл навчальних та тренінгових занять:

– діалогічні навчальні заняття з обговоренням психологічних теоретичних проблем, дискусії, полеміки з обговорення психологічних концепцій Л.С. Виготського і Ж. Піаже;

– діалогічні заняття поза навчальною діяльністю;

– діалогічні дискусії по обговоренню психологічних проблем культури мислення, мовлення, спілкування, поводження;

– ділові ігри з діалогічним обговоренням в командах психологічних проблем;

– психологічні КВК з діалогічним обговоренням виконання психологічних завдань;

– завдання на мислительну і мовленнєву кмітливість, поглиблення психологічних, професійних знань, вмінь, навичок, комунікативної активності, розвиток мислення та діалогу.

– оволодіння психологічними знаннями на основі культурологічно орієнтованого діалогічного спілкування, віднаходження

альтернативних варіантів розв'язання психологічної проблеми, підбір аргументів, становлення особистості майбутнього психолога, як професіонала, фахівця, становлення особистісної соціальної позиції;

– психічний та професійний розвиток особистості як майбутнього психолога фахівця повинен здійснюватись, на думку В.С. Біблера [4], в системі “...свідомість, мислення, мовлення, свідомість, оскільки феномен свідомості є феноменом особистісно людського предметного, цілеспрямованого мислення та діяльнісного спілкування.

Висновки. В процесі культурологічних досліджень і на основі узагальнень експерименту свідомість і самосвідомість стають домінантою духовного життя особистості, формування культурологічних інтенцій, становлення вихідних визначень суб'єкта навчання, а внутрішнє мовлення – це суттєве визначення і взаємозбагачення свідомості в діалозі. Отже, свідомість стає феноменом внутрішнього спілкування свідомостей особистості, яке повинно вийти за свої межі і звернутись до другої свідомості особистості. Усвідомлюючи себе «Я» може звернутись до себе, бачити і чути своє буття з боку свого другого «Я». Сама цілісність свідомості досягається тим, що все бачиться з боку іншої свідомості і виявляється спілкуванням різних «Я», різних свідомостей” [4].

Список використаних джерел

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Галина Михайловна Андреева. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 375 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – М.: Художественная литература, 1979. – 412 с.
3. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры / Владимир Соломонович Библер. – М.: Политиздат, 1991. – 412 с.
4. Бодалев А.А. Общение и формирование личности / А.А. Бодалев // Вопросы психологии познания людьми друг друга и самопознания. – Краснодар: Изд-во Кубанского ун-та, 1977. – 176 с.
5. Выготский Лев Семенович. Мышление и речь / Л.С. Выготский. – 5-е изд., испр. – М.: Изд-во «Лабиринт», 1999. – 352 с.
6. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации / Н.И. Жинкин. – М.: Наука, 1982. – 154 с.
7. Леонтьев А.Н. Человек и культура / А.Н. Леонтьев. – М., 1961. – 115 с.

8. Ломов Б.Ф. Общение и социальная регуляция поведения индивида / Б.Ф. Ломов // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. – М.: Академия, 2003. – 295 с.
9. Максименко С.Д. Основи генетичної психології / С.Д. Максименко: навч. посіб. – К.: НПЦ Перспектива, 1998. – 220 с.
10. Рибалка В.В. Психологія професійного самовизначення для здорових старшокласників: [метод. рекомендації / В.В. Рибалка]. – К.: АПН України, 2004. – 25 с.
11. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М.: Директ-Медиа, 2008. – 695 с.
12. Ушакова Т.Н. Проблема внутренней речи / Т.Н. Ушакова // Вопросы психологии. – 1985. – №2. – С. 23 – 35.

The article reveals the role of inner speech and internal speech activity in the development of the dialogue thinking as a basis of intellectual development of a future psychologist, his professional, psychological and informational preparation for the professional activity. In the process of cultural studies and on the basis of generalization of the experiment the consciousness and self-consciousness are established to become the dominant of the inner life of the personality, the formation of the cultural intentions, becoming the definitions of the subject of training, and inner speech is a significant identification and mutual enrichment of a consciousness in a dialogue. The consciousness is proved to become a phenomenon of internal intercourse of personality's consciousnesses, which should go beyond its limits and address to another consciousness of the personality. Realizing myself, I can address to myself, see and hear my being from my second I. The totality of the consciousness is achieved by the fact that everything is seen from the other side of consciousness and is the communication of the various Me, of different consciousnesses.

Keywords: the development of inner speech, culturally oriented educational dialogue, dialogue learning strategy, professional development of a future psychologist, dialogue intercourse, dialogue thinking.

Отримано: 28.01.2013 р.